

*Неофіційний переклад**

Страсбург, 5 грудня 2025 року

CEPEJ(2025)17

ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ З ПИТАНЬ ЕФЕКТИВНОСТІ
ПРАВОСУДДЯ (СЕРЕЈ)

ПОСІБНИК ЩОДО УЧАСТІ ДІТЕЙ У
СІМЕЙНІЙ МЕДІАЦІЇ (МЕДІАЦІЯ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ДИТИНИ) У
ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ РАДИ ЄВРОПИ

Цей документ було ухвалено СЕРЕЈ на її 45-му пленарному засіданні (4–5 грудня 2025 року).*

© СЕРЕЈ, Рада Європи, 2025. Усі права захищено. Документ не може бути відтворений, перекладений, розповсюджений, проданий чи використаний будь-яким іншим способом без попереднього письмового дозволу. Для подання запиту на отримання такого дозволу або за додатковою інформацією звертайтеся до СЕРЕЈ, Рада Європи, за адресою: CEPEJ@coe.int

* Цей документ ґрунтується на матеріалах, підготовлених Лізою Паркінсон (Велика Британія), тренеркою та консультанткою з сімейної медіації, та Марією Олівейрою (Португалія), науковою експерткою СЕРЕЈ з питань медіації, медіаторкою та адвокаткою.

* Цей переклад підготовлено відділом міжнародного співробітництва Верховного Суду.

ЗМІСТ

1. Вступ
2. Визначення та принципи медіації із залученням дитини
3. Етапи медіації з урахуванням інтересів дитини
4. Заходи щодо сприяння застосуванню медіації із залученням дитини
5. Додатки
 - А. Стандарти Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та Європейської комісії з питань ефективності правосуддя
 - В. Приклад підготовки сімейних медіаторів з медіації із залученням дитини
 - С. Результати досліджень практик медіації із залученням дитини

1. Вступ

1. У багатьох державах-членах Ради Європи сімейну медіацію запроваджено законодавчо або на підставі національних керівних принципів. Загалом участь у медіації є добровільною, однак у деяких державах медіація щодо окремих сімейних спорів може бути обов'язковою перед початком судового розгляду.

2. Використання медіації із залученням дитини (СІМ) у сімейній медіації надає дітям і молодим людям можливість висловити свої погляди та побажання під час розлучення батьків або інших значних змін у сімейному житті, щоб їх могли врахувати особи, відповідальні за ухвалення рішень і визначення домовленостей щодо дитини. СІМ також може охоплювати інших осіб, зокрема членів розширеної сім'ї, родичів та осіб, що здійснюють догляд або піклування, які відіграють важливу роль у вихованні дітей і наданні їм підтримки.¹

3. Водночас СІМ рідко застосовується в державах-членах, за винятком Сполученого Королівства (Англія та Уельс), Норвегії та окремих регіонів Італії, де вона є усталеною практикою.²

4. Існують також побоювання, що участь у медіації може викликати у дитини тривогу, а також що дитину можуть попросити зробити вибір і покласти на неї відповідальність за результат. Батьки зазвичай прагнуть захистити своїх дітей від залучення до власних конфліктів і можуть побоюватися, що дитина звинувачуватиме їх або навіть відкине. Багато сімейних медіаторів поділяють ці побоювання і не вважають себе достатньо підготовленими для самостійного спілкування з дитиною. Додатковою перешкодою може бути й потенційна вартість додаткових зустрічей, що викликає занепокоєння у батьків. Унаслідок цього можливість застосування СІМ може бути виключена без належного розуміння процесу та його переваг для дітей і їхніх сімей, а також для системи сімейного правосуддя, оскільки вона дозволяє вирішувати складні сімейні питання поза судом.

5. Метою цього Посібника є підвищення обізнаності та розуміння цілей і процесу СІМ серед держав-членів та відповідних заінтересованих сторін, зокрема медіаторів, суддів, сімейних адвокатів і фахівців у сфері сімейного права, працівників сфери освіти, а також сприяння її застосуванню, коли це

¹ У цьому Посібнику термін «батьки» охоплює батьків, членів розширеної родини, родичів та осіб, які здійснюють догляд, що можуть відігравати центральну роль у піклуванні про дітей та наданні їм підтримки.

² Див. Додаток С.

доцільно. Висновки, наведені в цьому документі, є результатом аналізу практик у країнах, де СІМ застосовується.

2. Визначення та принципи СІМ

6. СІМ — це спеціалізована форма сімейної медіації, у межах якої медіатор, підготовлений за програмою СІМ, проводить окрему конфіденційну зустріч із дитиною або молодю особою, щоб вислухати їхні погляди та побажання щодо домовленостей, які для них визначаються. Дітям необхідно надати можливість висловлювати свої думки, почуття та занепокоєння, а також пропонувати варіанти домовленостей, які безпосередньо їх стосуються, без покладення на них обов'язку ухвалювати рішення.³ Зокрема, СІМ може бути корисною у складних випадках, коли дитина відмовляється від контакту та/або один із батьків звинувачує іншого у поведінці, спрямованій на відчуження дитини від другого з батьків. Діти можуть пояснити власні причини небажання підтримувати контакт, які батьки часто можуть подолати, коли розуміють їх.

7. Для цілей цього Посібника під терміном «діти» слід розуміти дітей і молодих осіб до досягнення повноліття, включаючи рідних дітей, усиновлених дітей, дітей, які виховуються в прийомних сім'ях, а також дітей, що перебувають під опікою чи піклуванням.

8. Принципи СІМ узгоджуються з основними принципами сімейної медіації. Сімейні медіатори повинні дотримуватися цих принципів, які мають бути роз'яснені батькам, а також — у формі, відповідній віку — дитині або молодій особі, якої це стосується.

а) Безпека

9. Сімейна медіація має бути безпечною для всіх учасників, включаючи медіатора. Перед початком медіації, а також у ході процесу медіатор повинен оцінювати наявність ознак або підстав для занепокоєння, пов'язаних із домашнім насильством та/або тим, що дитина зазнає значної шкоди або перебуває під ризиком її заподіяння. Якщо дитина може потребувати захисту, медіатор зобов'язаний негайно повідомити відповідний орган із захисту дітей, щоб той без зволікання перевірів ці обставини та вжив усіх необхідних заходів для забезпечення безпеки

³ «Медіація з урахуванням участі дитини надає дітям і молодим людям можливість безпосередньо висловлювати свою думку під час процесу медіації, що допомагає їм відчувати повагу до себе та бути почутими, а також — на їхнє прохання — сприяє тому, щоб батьки або особи, які здійснюють догляд, отримали, зрозуміли та врахували повідомлення та/або пропозиції дитини щодо рішень і домовленостей, які її стосуються» (Рада з медіації у сімейних справах (Англія та Уельс), «Професійні стандарти та рамкова система саморегулювання», оновлено 2024 р., Частина 6, с. 40).

дитини.

b) Доцільність застосування

10. Окрім перевірки безпекових ризиків, медіатор повинен оцінити, чи є медіація доцільною у конкретній справі. Протипоказаннями можуть бути, зокрема, дисбаланс сил між сторонами, який неможливо врівноважити в межах медіації, наявність у одного з батьків психічної інвалідності або психічного захворювання, а також відсутність у учасників мотивації до врегулювання спору. До інших протипоказань можуть належати участь інших фахівців, відповідальних за добробут дитини, а також ситуації, коли батьки не готові отримувати й враховувати позицію та побажання своєї дитини.

c) Добровільна участь

11. Суди можуть заохочувати застосування СІМ, але не повинні мати повноважень зобов'язувати дитину брати в ній участь. СІМ є добровільним процесом як для батьків, так і для дитини. Медіатор повинен отримати письмову згоду обох батьків (або осіб, які здійснюють батьківську відповідальність) на участь їхньої дитини. Якщо медіатор, який працює з батьками, не має підготовки для проведення СІМ, їх слід скеровувати до сімейного медіатора, підготовленого за програмою СІМ, який додатково роз'яснить їм цей процес. За наявності їхньої згоди медіатор СІМ може надіслати дитині особисте запрошення на зустріч для обговорення її поглядів і побажань. Дитині має бути чітко пояснено, що вона може як прийняти, так і відхилити це запрошення.

d) Конфіденційність

12. Процес медіації є конфіденційним і захищеним законом (його результати не можуть бути подані до суду), за винятком випадків, коли дитина перебуває під ризиком заподіяння значної шкоди, та/або в особливих обставинах, коли суддя може зобов'язати медіатора розкрити інформацію суду.⁴ Якщо медіатор готує письмовий підсумок результатів медіації із зазначенням запропонованих умов врегулювання, цей документ є конфіденційним і не може бути поданий до суду, якщо обидві сторони не підпишуть його та не звернуться спільно до суду із заявою про затвердження угоди на підставі викладених у ньому умов.

13. Письмовий підсумок, підготовлений медіатором СІМ, може містити

⁴ У справі, розглянутій відповідно до Гаазької конвенції 1996 року про захист дітей, суддя зазначив, що хотів би запевнити медіаторів: за винятком випадків, коли існує ризик заподіяння істотної шкоди дитині, «покрив конфіденційності залишається настільки ж надійно збереженим, як і раніше» (BL v TC and LD [2017] EWHC 3363).

відомості про те, що дитина обговорювала з медіатором свої погляди та побажання, але не повинен відтворювати слова дитини дослівно. У межах конфіденційності дитина може попросити медіатора передати батькам повідомлення її власними словами, без додавання будь-якої додаткової інформації чи тлумачення.

14. Медіатор СІМ повинен забезпечити наявність звукоізованих або належним чином ізованих приміщень, щоб розмови не могли бути підслухані, гарантуючи дітям можливість вільно висловлюватися без страху чи переривань.

е) Неупередженість медіатора

15. Під час спілкування з дитиною або молодого особою медіатор повинен зберігати неупередженість і залишатися нейтральним щодо результату медіації, за винятком випадків, коли дитина перебуває або може перебувати під ризиком заподіяння шкоди. Роль медіатора полягає у сприянні комунікації та заохоченні співпраці між членами сім'ї без виконання функцій захисника чи представника дитини та без приєднання до позиції будь-кого з батьків або самої дитини. Медіатор не повинен надавати поради, висловлювати власні оцінки чи спрямовувати учасників до результату, який він вважає бажаним.

ф) Рішення залишаються за батьками та/або особами, які здійснюють батьківську відповідальність

16. Діти можуть висловлювати свої побажання та пропонувати варіанти, однак їх не просять робити вибір і не наділяють повноваженнями ухвалювати рішення, а також вони не несуть відповідальності за прийняті рішення. Медіатор СІМ заохочує батьків належним чином враховувати погляди своїх дітей під час ухвалення рішень. Водночас медіатор повинен бути обережним, щоб не створювати у дитини завищених очікувань щодо досягнення бажаного результату, і чітко пояснити, що вона не відповідає за результат і не повинна відчувати будь-якої відповідальності за нього.

г) Інклюзивність

17. Медіатори СІМ повинні забезпечувати можливість залучення дітей різного віку, включаючи усиновлених дітей, дітей у прийомних сім'ях, дітей з особливими освітніми потребами або інвалідністю, а також дітей, які перебувають під опікою органів влади. Участь дитини, структура зустрічей і часові рамки повинні ретельно плануватися разом із батьками, щоб максимально посилити позитивний ефект і мінімізувати можливі труднощі для залученої дитини або дітей. Сприяючи залученню всіх дітей, медіатор

СІМ повинен з'ясувати у батьків, чи необхідні будь-які адаптації під час планування підходу та розмови з дитиною, щоб вона почувалася комфортно й отримувала належну підтримку під час спілкування.

h) Вікові обмеження

18. Дитина віком до 5 років може вважатися занадто малою, щоб висловлювати погляди щодо домовленостей, які впливатимуть на її життя у довгостроковій перспективі. Водночас масштабне дослідження за участю 467 дітей віком від 5 до 16 років показало, що навіть п'ятирічна дитина здатна висловлювати свої погляди за допомогою карт і малюнків, причому ці погляди узгоджувалися з поглядами старших дітей.⁵ Інше дослідження встановило, що за умови належного догляду та підтримки діти вже на початку навчання в початковій школі можуть мати достатньо розвинені навички мислення та мовлення.⁶

19. Переважна більшість молодих людей зазначає, що вони хочуть, аби їхній голос було почуто під час визначення домовленостей, які впливають на їхнє життя.⁷

3. Етапи процесу СІМ

СІМ слід ретельно планувати та проводити як поетапний процес, а не як одноразову процедуру.

Етап 1: Медіатор роз'яснює батькам цілі, принципи та переваги СІМ і, за відсутності протипоказань, отримує їхню згоду на надання дитині можливості взяти участь у цьому процесі. Якщо медіатор не має підготовки з СІМ, батьків, які погоджуються на участь дитини, слід скеровувати до іншого медіатора, підготовленого за програмою СІМ, для продовження процесу. Батьки повинні підписати документ, що підтверджує їхню згоду та готовність отримати й врахувати повідомлення, яке дитина попросить передати через медіатора. У документі також має бути зазначено, що батьки зобов'язуються не інструктувати дитину щодо того, що вона повинна або не повинна говорити медіатору, а також не допитувати її й не дорікати після зустрічі з приводу сказаного чи не сказаного.

Етап 2: Медіатор разом із батьками визначає можливі строки та варіанти участі дитини й обговорює їх. Проведення СІМ на ранньому етапі дає дітям

⁵ Данн Дж., Дітер-Декард К., «Погляди дітей на зміни у своїх сім'ях» (2001), Joseph Rowntree Research Findings 931.

⁶ Дональдсон М., «Світ дитячого мислення», Fontana Press, 1987.

⁷ Див. «Бухарестська декларація ЄС щодо прав дитини» | ЮНІСЕФ Румунія, а також «13-й Європейський форум з прав дитини: до Стратегії ЄС щодо прав дитини» — Європейська комісія.

змогу висловити свої тривоги й занепокоєння, донести свої повідомлення батькам, сприяє співпраці та зменшенню конфлікту. Якщо медіатор, який працює з батьками, має підготовку з СІМ, він може сам провести зустріч із дітьми; альтернативно це може зробити інший медіатор, підготовлений за програмою СІМ, або процес можуть вести співмедіатори, принаймні один із яких повинен мати таку підготовку. Більшість батьків віддає перевагу тому, щоб дитина спілкувалася з медіатором, якого вони вже знають і якому довіряють. Братів і сестер спочатку можна прийняти разом, але згодом їх слід приймати окремо, оскільки їхні потреби та погляди можуть відрізнятися. СІМ може розпочатися із сімейної зустрічі за участю батьків і дітей для знайомства та створення доброзичливої атмосфери.

Етап 3: Після визначення найбільш прийняттого варіанта медіатор надсилає дитині особисте запрошення, пояснюючи мету зустрічі та зазначаючи, що вона може як прийняти, так і відхилити його. Багато дітей зазначають, що воліли б вільно й конфіденційно спілкуватися з медіатором, якому довіряють обидва їхні батьки, а не із соціальним працівником чи психологом, який готує звіт для суду.

Етап 4: Якщо дитина або молода особа приймає запрошення, її слід запитати про бажаний формат участі — разом із братами і сестрами чи окремо, або спочатку разом, а потім окремо. Після узгодження дати й часу зустрічі медіатор вітає дитину, пояснює мету зустрічі та умови конфіденційності, після чого заохочує її вільно висловлювати свої погляди й побажання, а також визначити повідомлення, які вона просить передати батькам або особам, що здійснюють догляд.

Етап 5: На прохання дитини медіатор передає її повідомлення та пропозиції батькам — разом, кожному з батьків окремо або під час сімейної зустрічі за участю самої дитини.

Етап 6: Медіатор повинен запропонувати дитині можливість подальшої розмови, оскільки згодом вона може пригадати щось важливе, змінити свою думку або ж обставини можуть змінитися. Якщо дитина бажає ще однієї зустрічі, згоду батьків слід підтвердити повторно.

4. Заходи щодо сприяння застосуванню СІМ

20. Для сприяння застосуванню СІМ необхідно вжити комплекс заходів, спрямованих на забезпечення її наявності, доступності, а також підвищення обізнаності різних заінтересованих сторін, відповідальних за догляд за дітьми та їхній захист.

а. Наявність

Захід 1: Держави повинні забезпечити, щоб у процесі сімейної медіації дітям, за їхнім бажанням, надавалася можливість бути безпосередньо вислуханими. Це сприятиме формуванню у дітей відчуття поваги та уваги до їхньої думки, а також допоможе батькам отримати, зрозуміти й урахувати повідомлення та/або пропозиції дітей щодо рішень і домовленостей, які їх стосуються.

21. Хоча результати досліджень свідчать про користь СІМ у справах, пов'язаних із визначенням домовленостей щодо дітей, зокрема для поліпшення їхнього психічного здоров'я та благополуччя, її застосуванню перешкоджають певні труднощі. Офіційне визнання СІМ сприятиме підвищенню обізнаності та належному використанню цього підходу, а також надасть медіаторам, батькам і особам, що здійснюють догляд, орієнтири щодо найкращої практики.

22. У цьому контексті акти Ради Європи та міжнародні документи, зокрема Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини, особливо її стаття 12, наголошують, що права дітей мають бути визнані та закріплені в законодавстві.⁸

Захід 2: Сімейні медіатори, які мають намір безпосередньо працювати з дітьми, повинні пройти спеціалізовану підготовку, спрямовану на розвиток навичок і знань, необхідних для ефективної практики СІМ.⁹

23. Широкий обсяг знань, необхідних медіаторам СІМ, не може бути охоплений у межах короткострокового навчального курсу і має розширюватися в процесі безперервного професійного розвитку, зокрема шляхом участі в навчальних програмах, спрямованих на вдосконалення та оновлення навичок і знань у спеціалізованих сферах. Корисними також можуть бути поглиблення теоретичних, правових і практичних знань, участь у конференціях, семінарах чи лекціях з питань теорії або практики СІМ (як слухач або доповідач), а також підготовка публікацій чи участь у їх підготовці з цієї тематики.¹⁰

б. Доступність

Захід 3: Державам рекомендується забезпечити надання безоплатної правової допомоги учасникам СІМ на тих самих умовах, що й у випадку сімейної медіації, щоб зробити СІМ доступною для сімей із низьким рівнем

⁸ Див. Додаток А, а також Барлоу А., Юінг Дж., «Голоси дітей, сімейні спори та медіація з урахуванням участі дитини: право бути почутим», Bristol University Press, 2024.

⁹ Див. Додаток В.

¹⁰ Там само.

доходу.

24. Держави повинні вжити належних заходів, щоб батьки не були виключені з участі в СІМ через неспроможність оплатити відповідні послуги.

Захід 4: Державам рекомендується запроваджувати механізми фінансування для підтримки та розвитку СІМ з метою забезпечення її доступності та високої якості.

25. Доступ до СІМ залежить від наявності бюджетного фінансування, спрямованого на підтримку державних і приватних ініціатив, зокрема програм підготовки та стипендій для навчання з СІМ, інвестицій в інфраструктуру, інформаційних кампаній, а також досліджень і оцінювання.

с. Обізнаність

Захід 5: Питання СІМ слід включати до програм підготовки адвокатів.

26. Адвокати, які добре обізнані з принципами та практикою СІМ, можуть запропонувати сім'ям значно більше, ніж лише консультації щодо поділу майна або визначення порядку здійснення батьківських прав і обов'язків. Вони можуть виступати надійними провідниками у процесі, зосередженому на голосі дитини, який враховує її потреби та допомагає батькам знаходити рішення, прийнятні для всіх заінтересованих сторін. Під час надання правової допомоги у справах про розірвання шлюбу, роздільне проживання або інших сімейних справах адвокати повинні роз'яснювати сутність СІМ і переваги цього процесу, заохочуючи батьків надати дітям таку можливість.

Захід 6: Потенційним учасникам слід надавати належну інформацію та консультації щодо СІМ, щоб вони могли розглянути цю можливість на ранньому етапі врегулювання сімейних питань.

27. Чітка й стисло викладена інформація про процедуру, її гарантії та цілі, доповнена письмовими матеріалами (інформаційними буклетами або вебресурсами), має сприяти формуванню позитивного ставлення учасників, особливо якщо вони раніше не були обізнані з СІМ.

Захід 7: Державам слід розглянути можливість проведення кампаній з підвищення обізнаності громадськості про можливості, які надає СІМ, зокрема щодо допомоги батькам у сприйнятті та врахуванні поглядів і пропозицій дітей стосовно домовленостей, що їх стосуються.

28. Держави спільно з медіаторами СІМ та іншими заінтересованими сторонами, які відіграють ключову роль у догляді за дітьми та наданні їм

підтримки, мають важливу роль у поширенні СІМ шляхом реалізації ініціатив, спрямованих на роз'яснення її сутності широкій громадськості, включаючи нефхівців у галузі права, зокрема вчителів і лікарів, які контактують із сім'ями, що переживають розлучення, та їхніми дітьми.

29. Школи також мають сприятливі умови для поширення інформації в освітньому та соціально підтримувальному середовищі. Поєднання інформаційно-просвітницької діяльності з публічним обговоренням СІМ у школах може суттєво сприяти її широкому впровадженню. Коли діти, сім'ї, медіатори, педагоги та представники шкільної спільноти беруть участь у відкритому діалозі, вони не лише ознайомлюються з основними принципами СІМ, а й обговорюють її практичне застосування, можливі труднощі та успішні приклади.

30. Заходи з підвищення обізнаності повинні включати поширення інформації через вебсайти, соціальні мережі, інформаційні буклети, спеціалізовані просвітницькі програми, а також семінари й конференції.

5. Додатки

Додаток А — Стандарти Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та Європейської комісії з питань ефективності правосуддя

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини (1989 р.) (КПД)

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини (1990 р.)¹¹ визнає дитину суб'єктом прав, а не об'єктом володіння та контролю з боку дорослих. У статті 12(1) Конвенції зазначено, що держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати їх з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага відповідно до її віку та зрілості. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути вислуханою в будь-якому судовому чи адміністративному провадженні, що її стосується, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у спосіб, який відповідає процесуальним нормам національного законодавства.

Відповідно до статті 13 КПД, «дитина має право на свободу вираження поглядів; це право включає свободу шукати, одержувати та передавати інформацію й ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів — усно, письмово або друковано, у формі творів мистецтва або через будь-які інші засоби на вибір дитини». Комітет ООН з прав дитини наголошує, що визнання дитини носієм прав «закорінене в її повсякденному житті з найранішого віку». Зазначаючи, що погляди дітей не завжди систематично враховуються під час ухвалення рішень, які їх стосуються, Комітет ООН з прав дитини закликає до посилення заходів «для забезпечення змістовної та ефективної участі дітей, у тому числі дітей, які перебувають у несприятливих умовах, у житті сім'ї, громади та школи, а також до залучення дітей до ухвалення рішень з усіх питань, що їх стосуються».

Стандарти Ради Європи

Розуміння того, що діти мають бути вислухані відповідно до їхнього віку та рівня зрілості у провадженнях, які їх стосуються, відображене в низці актів, ухвалених Радою Європи.

Зокрема, це стосується Рекомендації 1639 (2003) Парламентської асамблеї Ради Європи «Сімейна медіація та рівність статей»¹², у якій зазначено (пункт 6), що дитина «також повинна бути вислухана в процесі медіації, оскільки вона визнається носієм прав. Дітям слід надати можливість висловити свою думку, якщо має бути знайдено рішення, яке справді відповідає їхнім

¹¹ [Текст Конвенції про права дитини | ЮНІСЕФ](#)

¹² [Rec. 1639 – Рекомендація – ухвалений текст.](#)

найкращим інтересам».

Крім того, у «Керівних принципах щодо кращого впровадження чинних рекомендацій Комітету міністрів державам-членам стосовно сімейної медіації та медіації у цивільних справах (Rec(98)1 та Rec(2002)10)»¹³, ухвалених СЕРЕJ у 2007 році та адресованих широкому колу суб'єктів — не лише державам-членам і заінтересованим сторонам, залученим до здійснення правосуддя (зокрема суддям, прокурорам, магістратам, адвокатам і сімейним медіаторам), а й сторонам спору, — зазначено (пункт 27), що «рекомендується, щоб держави-члени та інші органи, залучені до сімейної медіації, співпрацювали з метою вироблення спільних критеріїв оцінювання, спрямованих на забезпечення найкращих інтересів дитини, включаючи можливість участі дітей у процесі медіації».

Так само «Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини», ухвалені Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року, разом із пояснювальним меморандумом¹⁴ передбачають, що діти мають бути вислухані у правових провадженнях і що (пункт 25) «діти повинні бути належним чином поінформовані та проконсультовані щодо можливості звернення як до судового провадження, так і до альтернативних позасудових процедур. Така інформація повинна також містити пояснення можливих наслідків кожного варіанта. На підставі достатньої інформації — як правової, так і іншого характеру — має бути забезпечена можливість вибору між судовими процедурами та альтернативами поза судом, якщо такі існують. Дітям слід надати можливість отримати правову допомогу та іншу підтримку для визначення доцільності та бажаності запропонованих альтернатив. Під час ухвалення такого рішення мають бути враховані погляди дитини».

Крім того, Рекомендація Rec(2025)4 Комітету міністрів державам-членам щодо захисту прав і найкращих інтересів дитини у провадженнях, пов'язаних із розлученням батьків¹⁵, передбачає (пункт 52), що «право дитини бути вислуханою та, за необхідності, брати участь у процедурах альтернативного вирішення спорів має бути забезпечене відповідно до найкращих інтересів дитини».

Насамкінець, підтримуючи той самий принцип, Рекомендація Rec(2025)5 Комітету міністрів державам-членам щодо захисту прав і найкращих інтересів дитини у провадженнях щодо влаштування під опіку¹⁶ (пункт 20) встановлює,

¹³ <https://rm.coe.int/16807475b6>

¹⁴ [Правосуддя, дружнє до дитини – Права дитини](#)

¹⁵ [CM/Rec\(2025\)4](#)

¹⁶ [CM/Rec\(2025\)5](#)

що «дитині має бути забезпечена реальна й ефективна можливість висловити свої погляди — безпосередньо або іншим чином — а також надана підтримка для цього за допомогою різноманітних дружніх до дитини механізмів і процедур. При цьому мають бути враховані рівень розуміння дитини та її здатність до спілкування, а також обставини справи».

Додаток В — Приклад підготовки сімейних медіаторів з СІМ

Сімейні медіатори, які працюють безпосередньо з дітьми, виконують особливу роль, що потребує спеціальної додаткової підготовки незалежно від їхньої попередньої кваліфікації та досвіду. Важливими є не лише знання та навички, а й особисті якості. Медіаторам необхідні чуйність і емпатія, щоб встановити контакт із дітьми та здобути їхню довіру, особливо якщо дитина сором'язлива або тривожна. До дітей слід ставитися з повагою як до рівних особистостей, визнаючи їхню індивідуальність і власну точку зору. Якщо дитина відчуває зверхнє або поблажливе ставлення з боку дорослого, вона, ймовірно, втратить інтерес до взаємодії.

В Англії та Уельсі спеціалізована підготовка з СІМ передбачає 40-годинну програму, з яких щонайменше 21 година проводиться очно та включає практичні вправи, зокрема рольові ігри, під час яких тренери мають можливість спостерігати за кожним медіатором у процесі виконання ролей. Решта програми складається з визначеного переліку літератури для опрацювання та письмових завдань. Підготовка має бути спрямована на розвиток «компетентностей» (сфер знань), необхідних для ефективної практики СІМ. Рада з питань сімейної медіації Англії та Уельсу вимагає від медіаторів продемонструвати ключові професійні спроможності для офіційного визнання їх кваліфікованими фахівцями з СІМ.

Нижче наведено програму підготовки, затверджену Радою з питань сімейної медіації Англії та Уельсу, як ілюстративний приклад.

Сфери знань повинні включати:

- a) Теорія сімейних систем
- b) Теорія прив'язаності
- c) Розвиток дітей і підлітків
- d) Теорія криз і стійкості
- e) Розвиток дітей і підлітків (фізичний, когнітивний і моральний)
- f) Теорія ризиків і стійкості
- g) Дослідження впливу розлучення та розірвання шлюбу на дітей, значення їхньої участі в ухваленні рішень і моделей практики СІМ
- h) Потенційний вплив дисбалансу сил між батьками та дітьми у практиці СІМ
- i) Різноманіття форм комунікації та поведінки, зумовлених культурою,

віком, статтю, здібностями, додатковими потребами, расовою чи релігійною належністю, а також способи реагування на них

- j) Відповідне законодавство та обов'язкові вимоги щодо захисту дітей і протидії домашньому насильству, оцінювання ризиків і забезпечення їхньої безпеки

Навички, необхідні для практики СІМ, включають такі:

- a) Запрошення дитини та пропонування їй різних варіантів участі, зокрема очної зустрічі, онлайн-спілкування, розмови разом із братами і сестрами, а потім окремо.
- b) Встановлення контакту з дитиною та формування довірливих взаємин.
- c) Пояснення принципів СІМ, зокрема конфіденційності та її меж.
- d) Виявлення доброзичливого інтересу, зокрема запитання про улюблені заняття та хобі дитини.
- e) Постановка різних типів запитань.
- f) Активне слухання, перефразування та узагальнення.
- g) Визнання почуттів і занепокоєнь дитини.
- h) Заохочення дитини висловлювати ідеї та пропозиції.
- i) Допомога дитині у формулюванні повідомлення для батьків / осіб, що здійснюють догляд.
- j) Заохочення дитини переформулювати негативне повідомлення у позитивному ключі.
- k) Передання повідомлення дитини — безпосередньо під час медіації або через медіатора, який працює з батьками / особами, що здійснюють догляд, — без додавання будь-якої додаткової інформації чи порад.
- l) Заохочення батьків / осіб, що здійснюють догляд, враховувати погляди та побажання дитини.
- m) Надсилання дитині листа подяки з повідомленням про те, що її звернення передано, а батьки / особи, що здійснюють догляд, пояснять свої рішення та домовленості.
- n) Пропонування подальшої зустрічі, якщо дитина бажає продовжити розмову.
- o) Ведення нотаток і документування матеріалів справи.

Додаток С — Результати досліджень практики СІМ

Сполучене Королівство (Англія та Уельс)

До відносно недавнього часу СІМ в Англії та Уельсі застосовувалася лише невеликою кількістю медіаторів і в незначній частині медіацій, причому до цієї практики загалом ставилися скептично. Ситуація змінилася у 2017–2018 роках, коли медіаторів, які не мали підготовки з СІМ, зобов'язали пройти спеціальний навчальний курс з підвищення обізнаності та розуміння СІМ. Відгуки були дуже позитивними. Більша кількість медіаторів подала заявки на проходження підготовки, а використання СІМ у медіаціях, що стосуються дітей, майже подвоїлося. Дослідження Університету Ексетера за участю дітей і батьків, які брали участь у СІМ, засвідчило значні переваги для дітей та їхніх сімей.¹⁷

Італія

Італійська асоціація медіаторів *Mediamente*, що базується у Флоренції, проводить підготовку з СІМ для медіаторів, які здійснюють таку практику в прилеглому регіоні¹⁸. *Mediamente* співпрацює з організацією *Defence for Children International Italy* та проектом *EC iCare* у розробленні національної методології міжнародної сімейної медіації в найкращих інтересах дитини в Італії.

Норвегія

У Норвегії участь в одній медіаційній сесії тривалістю одна година є обов'язковою для всіх подружніх пар або партнерів, які розлучаються чи припиняють спільне проживання і мають дітей віком до 16 років. За потреби можуть бути призначені додаткові сесії медіації загальною тривалістю до семи годин. Діти систематично залучаються до процесу, оскільки розлучення визнається одним із ключових контекстів, у яких дитина повинна бути вислухана.¹⁹ Після спілкування з батьками медіатор розмовляє з дитиною окремо або разом із братами й сестрами. Після цього батьки знову приєднуються до зустрічі, і медіатор передає їм повідомлення дітей, сформульовані максимально близько до слів дитини. Відповідальність за ухвалення рішень залишається за батьками. Якщо після вислуховування дітей батьки не досягають згоди, медіація продовжується без їхньої участі. Дослідження в Норвегії показали, що участь дітей у медіації впливає на рішення батьків і не має негативних наслідків для дітей.

¹⁷ Див. примітку 10.

¹⁸ <https://www.associazionemediamente.org/la-parola-dei-figli/>

¹⁹ Комітет ООН з прав дитини, Загальний коментар № 12 (2009), пункти 50 і 52.

У подальшому дослідженні²⁰ дітям було запропоновано заповнити анкету: 345 дітей (97 %) відповіли щонайменше на одне запитання. 86 % зазначили, що їм сподобалося спілкування з медіатором, а 92 % повідомили, що відчували, що їх добре розуміють.

Результати досліджень СІМ у неєвропейських країнах

Австралія

В Австралії медіація з урахуванням інтересів дитини є стандартною практикою, що фінансується державою. У подальшому дослідженні переважна більшість дітей (86 %) зазначили, що їхня участь і можливість висловитися були для них корисними. Одна дитина сказала: «Було добре, що хтось вислухав мене, що це було конфіденційно, але водночас вона передала моїм батькам те, що я хотів, щоб вони знали. Мені дозволили говорити й сказати те, що я хочу. Я міг розповісти про свої проблеми. Після цього я почувався дуже добре — значно краще». Дослідники дійшли висновку, що можливість для дітей поспілкуватися з фахівцем із роботи з дітьми забезпечує їм «безпечний, спеціалізований канал для врахування їхніх поглядів і потреб і справді може істотно впливати на те, як батьки здатні врегулювати свої спори щодо здійснення батьківських прав і обов'язків».²¹

Аргентина

Дослідницьке дослідження (неопубліковане) щодо використання медіації з урахуванням участі дитини (СІМ) у регіоні Баїя-Бланка (Аргентина), засноване на тих самих принципах, що й у Великій Британії, та з подібними можливостями для дітей і молодих людей, повідомляє про дуже позитивні результати. 88% батьків у вибірці прийняли пропозиції своїх дітей. 70% досягнутих домовленостей були виконані повністю, а ще 19,5% — частково.

Автори дослідження вважають, що «проста, але водночас глибока перспектива, яку пропонують діти та молоді люди під час медіації, є незамінною для формування рішень, що приймаються їхніми батьками або особами, які здійснюють догляд».²²

СІМ у транскордонній медіації у справах про викрадення дітей

²⁰ Тьорнблад і Страндбу, «Залучення дітей до процесу обов'язкової сімейної медіації», у: Nylund та ін. (ред.), *Nordic Mediation Research* (Springer, 2018), с. 183-208.

²¹ Макінтош Дж., Сміт К., Келлер М., Веллс І., Лонг К., «Вирішення сімейно-правових спорів із фокусом на дитині та з урахуванням участі дитини» (2007) 13(1) *Journal of Family Studies*; «Медіація під час розлучення з фокусом на дитині та з урахуванням участі дитини: порівняльні результати» (2008) 46(1) *Family Courts Review*, Association of Family and Conciliation Courts.

²² Елстайн С., Феліберт М., «Вислуховуючи дітей у медіації», травень 2023 р., *La Trama*, Буенос-Айрес, revistalatrama.com.ar (переклад Ліси Паркінсон).

У Рекомендації Rec(98)1 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо сімейної медіації зазначено про зростання кількості спорів щодо дітей у транскордонних справах. У Європейській директиві 2008 року підкреслюється, що «угоди, досягнуті в результаті медіації, з більшою ймовірністю виконуються добровільно та сприяють збереженню доброзичливих і стабільних відносин між сторонами. Ці переваги стають ще більш відчутними у ситуаціях, що мають транскордонний характер».

Відповідно до Гаазької конвенції 1980 року про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей суд може відмовити у винесенні рішення про повернення дитини, якщо встановить, що дитина заперечує проти повернення та досягла такого віку й рівня зрілості, за яких доцільно враховувати її погляди. Вислуховування поглядів і побажань дитини є надзвичайно важливим під час оцінювання того, чи існує «серйозний ризик того, що її повернення наражатиме дитину на фізичну або психологічну шкоду або іншим чином поставить її в нестерпну ситуацію».

Після відкриття провадження за Гаазькою конвенцією суд, що має юрисдикцію, може направити батьків до однієї з неурядових національних або двосторонніх організацій, які забезпечують міжнародну транскордонну медіацію у справах про викрадення дітей одним із батьків. До таких організацій належать reunite у Сполученому Королівстві, International Social Service (Міжнародна соціальна служба) зі штаб-квартирою у Швейцарії та MiKK (Міжнародний центр з вирішення сімейних спорів та викрадень дітей) у Німеччині.

У звіті організації reunite про пілотний проєкт міжнародної транскордонної медіації, опублікованому у жовтні 2006 року, зазначено, що консультант з питань роботи з дітьми спілкується з дитиною та передає її погляди й побажання співмедіаторам, які доводять їх до відома батьків під час медіації та заохочують їх урахування. За даними reunite, діти, вивезені до іншої країни, з великою ймовірністю втрачають контакт і стосунки з батьком, який залишився, а також з іншими членами сім'ї. Багато дітей переживають глибоку втрату звичних зв'язків і середовища. Якщо суд доходить висновку, що в найкращих інтересах дитини залишитися в країні, до якої її було переміщено, підтримання стосунків із батьком, який проживає окремо, часто стає малоімовірним через витрати на поїздки та інші труднощі.

У своєму рішенні у справі за Гаазькою конвенцією 1980 року²³ суддя зазначив, що «можливість застосування медіації в інтенсивному та емоційно напруженому контексті сімейних відносин після викрадення є життєво

²³ BL v TC and LD [2017] EWHC 3363 (Fam).

важливою складовою “аптечки першої допомоги”, здатної сприяти подоланню шкоди, завданої викраденням».

У 2022 році проєкт ЄС iCare, фінансований Європейською Комісією, розробив європейську методологію міжнародної сімейної медіації в найкращих інтересах дитини за участю групи партнерів на чолі з організацією Defence for Children International Italy, Missing Children Europe, MiKK та іншими. На другому етапі проєкту, також співфінансованому Європейською Комісією, Defence for Children International Italy координує переклад і адаптацію цієї європейської методології до національних контекстів Болгарії, Франції, Італії та Польщі.

Організація MiKK, що базується в Берліні, надає багатомовні консультації та підтримку батькам і особам, які здійснюють догляд, залученим до транскордонних спорів щодо дітей. MiKK підготувала медіаторів з транскордонних спорів більш ніж у 50 країнах. Навесні 2025 року медіатор у Бельгії спільно з медіатором у Греції, обидва підготовлені MiKK, організували онлайн-програму навчання з СІМ для 15 медіаторів з транскордонних спорів із 9 європейських країн, зокрема Болгарії, Естонії, Польщі та Швеції.